

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ DERSİNİN GÜNCEL MESELELERİ

*Doç. Dr. Şahin Ahmetoğlu,
Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
sehmetoglu@hotmail.com*

ÖZET

İslam Mezhepleri Tarihi başlangıçtan günümüze kadar birçok evrelerden geçmiş ve bu süreçte her mezhebin kendi yazılı edebiyatı oluşmuş, mezheplerle ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerin birçoğu günümüze kadar ulaşmış olsa da günümüze ulaşmayan çok sayıda eserin olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte mevcut kaynaklardan yola çıkarak alanın zengin bir birikime sahip olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde İslam Mezhepleri Tarihi kendine özgü özellikleri ile ilmi disiplinler arasında önemli bir yer edinmiş durumdadır ve İslâm düşünce tarihine en az diğer bilim dalları kadar geniş katkıları olan önemli bir bilim dalıdır. Bilimsel nitelikli çalışmalarda sağlıklı verilere ulaşmak, sorunlu konuların tespiti, analizlerin titizlikle ve objektif bir şekilde yapılması bilim adına önemli mesafelerin katedilmesine ön ayak olmaktadır. Bilime önemli katkılar sağlayan çalışmaların özgünlüğü geçmişi aydınlatmada yardımcı olmakla birlikte aynı zamanda günümüz problemlerinin çözümüne de katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan güncelliğini korumaya devam eden İslam Mezhepleri Tarihi hem Tükiye Üniversitelerinin ilgili fakültelerinde okutulmakta, hem de diğer eğitim-öğretim kurumlarının ders müfredatında yer almaktadır. Her ilmi disiplinin uygulama yöntemleri ve şekilleri vardır. İslam Mezhepleri Tarihi dersinin de bu anlamda kullandığı metotlar bulunmaktadır. Makalemizde İslam Mezheplerinin tanımı yapılarak, alanla ilgili kavramlar açıklığa kavuşturulacak, alanın kaynakları ve yazıcılık geleneklerinden bahsedilecek, bununla birlikte mezheplerle ilgili güncel konulara değinilerek, bazı önemli metodolojik yöntemler hakkında bilgi verilecektir.

***Anahtar Kelimeler:** İslam Mezhepleri, Mezhepler Tarihinin Kaynakları, Metodoloji.*

Giriş

Tarih, yaşanan olaylardan elde edilmiş bir inşa sürecidir. Bu bağlamda insanın anlama faaliyetinin yn daima geçmişe doğrudur. Geçmişi anlamanın yolu, tarih bilgi ve bilincine sahip olmakla mümkündür. Çünkü tarih bilgi ve bilinci, hem ilgilenilen konunun kendine özgü bütünlüğünü hem de İslâm düşüncesinin geneli içindeki yerini doğru tespit etme imknı sağlar. Geçmişi okumanın ve anlamının yolu ise belli bir disiplin ve metodoloji ile mümkündür.

Mezhepler, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslüman toplumların yaşamında, zihin dünyasında, dini yaşamlarında merkezi bir rol üstlenmiş durumdadır. Her dönemin dini, siyasi, kültürel ve ekonomik yapısı da mezheplerin ortaya çıkması ve şekillenmesinde çok yakından etkili olmuştur. İslâm düşünce tarihine baktığımız zaman çok sayıda mezhebin, fırkanın mevcut olduğu grlmektedir. Bunlar hakkında gerçek bilgiye ulaşmak İslâm Mezhepleri Tarihçiliğinin temel hedeflerindedir. Çalışmamızda mezhepler tarihi hakkında genel bilgiler verilerek, alanla ilgili kavramlara değinilecek, aynı zamanda alanın aktüel konularına vurgu yapılacaktır.

1. İslâm Mezhepleri Tarihi ile ilgili temel kavramlar

1.1. İslâm mezhepler tarihinin mahiyetine ilişkin genel ereve

İslâm Mezhepleri Tarihi, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemde toplumsal ve siyasi sebeplerle ortaya çıkan, mezhepleri ve akımları inceleyen bilim dalıdır. Söz konusu mezhepler ve akımlar hakkında doğru, güvenilir ve kitabi bilgiler edinmek önemli bir ihtiyaçtır. Mezhepleri doğru ve tarafsız bir şekilde öğrenmek, hem geçmişi hem de günümüzü anlama ve geleceğe yönelik öngörüde bulunabilme adına önemli imknlar sunacaktır. İslâm Mezhepleri Tarihi bir bilim dalı olarak şöyle tanınlanmaktadır: "İslâm Mezhepleri Tarihi, siyasi ve itikadi gayelerle vücut bulmuş "İslâm'ın Düşünce Ekolleri" diyebileceğimiz beşerî oluşumları, bilimsel yöntemlerle inceleyen bir bilim dalıdır" (Onat 2002, 236).

Kutlu'ya göre İslâm Mezhepleri Tarihi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen toplumsal değişim sonucunda dinî ve siyasi gayelerle vücut bulmuş "İslâm Düşünce Ekolleri" diyebileceğimiz beşerî ve toplumsal oluşumların doğdukları ortamı, doğuş sebeplerini, teşekkül süreçlerini, fikirlerini, mensuplarını, edebiyatını, yayıldığı bölgeleri, İslâm düşüncesine katkılarını temel kaynaklardan hareketle zaman-mekân bağlamında ve fikir-hadise irtibatı çerçevesinde betimleyici metotla ve tarafsız bir gözle inceleyen bir bilim dalıdır

(Kutlu 2005, 396). Bir başka ifadeyle Mezhepler Tarihi, bir sosyal bilim olarak İslâm dininin değişik zaman ve zeminlerde farklı anlaşılma biçimlerini ve fikrî tezahürlerini incelemektedir (Kutlu 2010, 10).

Yukarıda geçen tanımlarla birlikte İslâm Mezhepleri Tarihi, esas itibarıyla mezheplere vücut veren fikirlerin oluşum ve teşekkül süreçleri ile ilgilenen bir disiplin şeklinde de ifade edilmektedir. Buna göre Haricilik ile başlayan farklılaşma sürecinde Mürcie, Mu'tezile ve Şia gibi mezheplerin ortaya çıkmasıyla birlikte fırak ve makalat, milel-nihal diye nitelenen yeni bir döneme geçilmiştir. Bu sürecin en önemli özelliği, mezheplerin mukayeseli bir şekilde irdelenmesi ve diğer dinlere ait bazı görüşlere yer verilmesidir (Aydınlı 2008, 9, 18, 41). Sonuç olarak İslâm Mezhepleri Tarihi, "İslâm düşüncesinin veya başka bir ifadeyle 'fırkalaşma' veya 'zümreleşme' faaliyetlerinin gelişme seyrini esas alan" bir bilim dalıdır (Fığlalı 1985, 369).

Mezhepler Tarihi dersinde özellikle bu alanın temel kavramlarının öğrenilmesi zaruridir. Çünkü her bilim alanı kendi kavramları ile anlam kazanmaktadır. Bu nedenle mezheplerle ilgili birkaç önemli kavrama çalışmamızda yer vermeyi uygun gördük.

1.2. Temel kavramlar

1.2.1. Mezhep

Mezhep, "gidilen yol, tutulan yol, benimsenmiş görüş" anlamlarına gelmektedir. Mezhepler, hem siyasi, itikadi, hem de fikhî ve amelî nitelik taşıyan düşünce ekolleridir. Özellikle Türkçede mezhep her iki alanı da ifade etmektedir. Arapçada ise siyasi ve itikadi alandaki farklılaşmalar daha çok "fırka" kelimesi ile ifade edilmektedir.

İslâm'ın "itikâdî ve amelî sahadaki düşünce ekolleri" diyebileceğimiz mezhepler, dinin anlaşılma biçimleri ile ilgili beşerî tezahürlerdir. Siyasi, içtimai, iktisadi, coğrafi, tarihî ve benzeri sebepler, dinin anlaşılması planında, belirli fikirlerin ya da şahısların etrafında odaklaşmalara yol açmıştır. Böylece din anlayışında yer yer farklılaşmalar husule gelmiştir. Bu farklılaşmaların zamanla sistematik özellik kazanarak, düşünce ve davranışları etkilemeye başlaması, kurumsallaşarak ve sosyal hayatta derin izler bırakarak varlığını sürdürmesi, karşımıza "mezhep" olgusunu çıkarmıştır. Bir başka ifadeyle mezhepler, dinin anlaşılma biçimleri ile ilgili birtakım farklılaşmaların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşerî oluşumlardır. Hz. Muhammed'in sağlığında ne herhangi bir mezhepten ne de herhangi bir tarikat veya cemaatten söz edilebilir. Adı ne olursa

bütün mezhepler, Hz. Peygamber'in vefatından çok sonraları tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır. (Onat-Kutlu 2014, 42; Ahmetoğlu 2017, 12-13).

1.2.2. Makale

Makale kelimesi sözlükte yazı, görüş, düşünce ve inanç gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu *Makalât*'tır. Makale, Ehl-i Sünnet dışındaki fırkalara mensup şahısların, İslâm toplumunda Hz. Peygamber sonrasında meydana gelen siyasi ve itikadi tartışmaları konu edindiği küçük eserleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Makale yazarları makaleleri kendi dönemlerinde ortaya çıkan meselelerden biri veya birkaçı hakkında kendi veya fırkalarının görüşlerini açıklamak, savunmak ya da başkalarının (veya fırkaların) görüşlerini reddetmek amacıyla kaleme almışlardır. Necdet b. Âmir'in (72/691) *Makale*'si, Ebû Ca'fer Muhammed b. Nu'mân el-Becelî el-Ahvel Mu'minu't-Tâk'ın (160/777) *Kitâbu'l-Makalat*'ı, Ebû Ali el-Hüseyin b. Ali b. Yezîd el-Kerâbisî'nin (245/869) *Makalât*'ı, Muhammed b. Şeddâd Zurkân'ın (247/861) *Kitabu'l-Makalat*'ı, Ebû Ali el-Cübbâî Muhammed b. Abdülvehhâb'ın (303/915-6) *el-Makalat*'ı ve Ebû İsâ el-Verrâk Muhammed b. Hârûn el-Bağdâdî'nin (247/861) *Makalat*'ı bu alanın klasik eserlerinden kabul edilmektedir.

şunu ifade etmek gerekir ki, makalat türü eserler daha sonraları Ehl-i Sünnet olarak isimlendirilen merkezî zümrenin ve otoritenin siyasi ve çeşitli konulardaki dinî bakış açılarını eleştirmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu sebeple ilk dönemlerde Ehl-i Sünnet dışı fırkalarca yazılan makaleler veya makalatlarda yer alan görüşler, daha sonra bazı Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından sakıncalı ve tehlikeli kabul edilmiştir. Bu nedenle bunları sadece açıklamak amacıyla bir araya toplayıp sınıflandırmak istemişlerdir. Böylece Ehl-i Sünnet çevresinde de siyasi ve itikadi fırkaların bütün görüşlerini bir araya getiren kapsamlı makalat, makalat-i İslâmiyyin veya başka adlarla bilinen eserler meydana gelmiştir (Onat-Kutlu 2014, 43; Kutlu 2010, 31).

1.2.3. Fırka

Fırka kelimesi (çoğulu firak), ayrılık, güruh, farklılık, değişme, bölünme, kopma, muhalif olma, sapma gibi anlamlara gelmektedir. Fırka kavramı ile kastedilen; itikadi ve siyasi gayelerle vücut bulmuş fikirler ve şahıslar etrafındaki zümreleşmelerdir. Mezhepler tarihinde İslâm düşünce ekollerini ele alan yazılı edebiyatı tanımlamak için "fırak" terimi kullanılır. Aynı zamanda bu isim kendilerini toplumun genelinden ayrı tutanlara da denilmektedir.

Fırka kelimesinin Hz. Peygamber'den rivâyet edilen “tefrika” hadisine nispetle kullanılmış olması da muhtemeldir. Kur'an-ı Kerim'de de fırka/tefrika kelimesinin geçtiği âyetler bulunmaktadır. Örneğin, Kur'an, iki toplumun arasını ayırmayı (Mâide 5/25), hikmetli işlerin birbirinden ayrılmasını (44/Duhân, 4), Kur'an hükümlerinin kısım kısım ayırt edilmesini (17/İsrâ, 106), İsrailoğulları için denizin yarılmasını (2/Bakara, 50), kişi ile toplumun arasının ayrılmasını (20/Tâhâ, 94), Allah ile Peygamber'in arasının ayrılmak istenmesini (4/Nisâ, 150), peygamberler arasında ayırım yapmayı (2/Bakara, 136, 285; 3/Âl-i İmrân, 84) ve Allah'ın ipine sarılıp ayrılığa düşülmemesini (3/Âl-i İmrân, 103) bu fiille açıklamaktadır.

Fırak, belli bir şahıs ve/veya o şahsa uyan, daha doğrusu görüşleri etrafında birleşen topluluğun, çoğunlukla siyasi bir emel için çıktıkları yolda, doğrudan Kur'an'ı yani İslâm'ı veya Kur'an ile Sünnet'i yani İslâmiyet'i anlayış şekillerini yansıtır. Bu açıdan firkalar, İslâm tarihinin “siyasi ve itikâdî düşünce okulları”dır (Fığlalı 2007, 12).

Makalat ve fırak nevinden eserlerin birçoğu, muhtemelen parça parça veya küçük oluşlarından dolayı yahut da savaşlar, yangınlar, istilalar veya Emevilerin siyasi ve idari baskılarının doğurduğu “gizlilik” endişesinden ötürü, maalesef zamanımıza ulaşamamıştır.

1.2.4. Milet ve Nihal

Millet kelimesinin çoğulu olan *milel*; din, şariat, yol demektir. Milet kavramı, şeriatın herhangi bir meselesi olmaksızın tümü için kullanılmaktadır. Bu kelime Allah'a ve peygamberlerin ümmetinden herhangi birine izafe edilmez, fakat peygamberlere izafe edilir. Örneğin “Milletu Muhammed”de olduğu gibi. Daha sonra millet kelimesinin manası genişleyerek *el-Milelu'l-Bâtula* şeklinde de kullanılmıştır. Millet kavramı ümmet anlamında da kullanılmaktadır.

Şâneçî, bu kavramın etimolojisi hakkında bazı önemli bilgiler vererek şöyle der: “Dilbilimciler, millet kelimesinin ilk anlamını “مِلَّةٌ” (*mell*) fiiline göre izah etmektedirler. *Millet* kavramının din ve şariat anlamında kullanılması, bir şahsın içinde (bâtın) veya din mensuplarının kalbindeki etkidir. *Mell*, *incinmiş kalp* (sem') ve *melal* (incinmiş, kırılmış) şeklinde kullanılmaktadır. Bu da üzüntünün (melâlet) içe (öze) ve kalbe girerek etkili olmasıdır” (Şaneci 2013, 181 vd.).

Genel olarak millet, mükellefin, doğru veya yanlış olsun, inanmış olduğu inançları demektir. İslâm literatüründe “Nebisi ve kitabı olan bir dine inanıp bağlanmak” manasında kullanılmaktadır. Mezhepler tarihi ıstılahında ise “Allah'ın, peygamberler yoluyla insanlara inanmaları için gönderdiği kitaplı dinler” olarak tanımlanmaktadır (Onat-Kutlu 2014, 43).

Şehristânî'nin bu konudaki açıklamaları dikkate şayandır: O, bu konuda şu şekilde bir açıklamada bulunmaktadır: “İnsan soyu, kendisine ait olan şeyleri muhafaza etmek, kendisinin olmayan şeyleri de diğerleri ile yardımlaşmak suretiyle elde edebilmek için, hayatını kendi cinsinden diğerleri ile birlikte devam ettirmeye ve geleceğine hazırlanmaya muhtaçtır. Bu maksatla meydana getirilen beraberlik veya topluluk, millet diye isimlendirilir. İnsanları bu duruma ulaştıran özel yıl ise minhac, (yol, usul) şir'a (din) ve sünnet adını alır. Bu sünnet üzere ittifak ise cemaati meydana getirir. Nitekim Kur'an'da “Her birinize bir şir'a (din, şeriat) ve bir yol (minhac) verdik” (5/Mâide, 48) denilmektedir. Bu anlamda bir topluluk (millet) meydana getirmek veya bir şeriat ortaya koymak ancak Allah tarafından doğruluğuna delalet eden, kendisini destekleyen, bazen daha sonra ortaya çıkan mucizelerle, bazen de davanın kendindeki özelliklerle gönderilmiş bir din koyucusuna mahsustur. Bunlardan sonra bil ki, en büyük millet, İbrahim Halil'in (as) milletidir. Bu, doğrudan ayrılmayı asla terk etmeyen ve tek Allah'a inanan bir millettir. Kur'an-ı Kerim'de de “Babanız İbrahim'in milletinde olduğu gibi” (22/Hâc, 78) şeklinde geçmektedir” (Şehristânî 2011, 50).

Millet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de on beş defa geçmekte ve gayri-mütedeyyin kavimler için kullanılmaktadır. Örneğin Hz. Yusuf'un diliyle şöyle denilmektedir: “... Şüphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım.” (12/Yûsuf, 37). Burada millet kelimesinin fırka için kullanılması Kur'an ve dil (lûgat) üslubu bakımından doğrudur. Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Onlar (Benu İsrail) yetmiş iki millete ayrıldılar...” Bu kavram ıstılahta “din” kelimesinin müteradifi olarak kullanılır. Örneğin Hıristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilik gibi (Şaneci 2013, 179 vd.; et-Tarihî 2009, 1226; İbn Manzur trz., VI, 4271-4272).

Nihle kelimesinin çoğulu olan *nihal* ise inanç, akide, iddia, doktrin, öğreti, felsefi görüş anlamlarına gelmektedir. Nihal kavramı, İslâm düşüncesi içerisinde ortaya çıkan fırkalar için kullanılmaktadır. Bu kavram, zaaf veya zayıflık anlamında bir şahsın kendisine ait olmayan bir görüşü kendisininmiş gibi göstermesi veya kendisine ait olmayan bir şeyin ona aitmiş gibi gösterilmesi olarak da ifade edilmektedir.

İlk dönem müelliflerinden Nâşî el-Ekber (293/906), İslâm düşüncesi içinde ortaya çıkan farklı grupları *nihle* kavramı ile isimlendirmektedir (Nâşî el-Ekber 1971, 9). İbn Hazm, milel kavramıyla İslâm dışındaki dinleri, nihle-nihal kavramıyla da İslâm düşüncesi içerisinde ortaya çıkan fırkaları ifade etmektedir (İbn Hazm 2007, II, 10).

Şehristânî ise bu konuda şöyle demektedir: “Bazı kimseler ise insanları, düşünce ve mezheplerine göre zümrelere ayırmıştır. Bizim maksadımız-bu

kitabın telifinde- bu düşünceye dayanmaktadır. Buna göre öncelikle insanların doğru bir ayırımla, dinlere mensup olan (ehlü'd-diyânât ve'l-milel) ile din özelliği taşımayan sistem ve düşüncelere sahip olan (ehlü'l-ehvâ ve'n-nihal) şeklinde ikiye ayrıldığı görülür. Bu taksim dikkate alındığında, açık bir şekilde din mensubu (ehlü'd-diyânât) olanlar Mecusîler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlardır. Din özelliği taşımayan görüş ve düşüncelere bağlı olanlar (ehlü'l-ehvâ ve'l-ârâ) ise felsefeciler, Dehriiler, Sabiiler, yıldızlara ve putlara tapanlar ve Brahmanistler gibi grublardır” (Şehristânî 2011, 26).

Belirtildiği gibi nihle kelimesi ehvâ ve felsefi görüşler (milel ve dinlerin karşılığında) şeklinde de ifade edilir. Bunun sebebi ise gerçekçi olmadığı var-sayılan beşerî tasavvurların ilahî dinlerin karşıtı olarak kullanılmasıdır. İşaret edildiği gibi burada milelden murat dinler, nihâl'den murat ise felsefi ekoller ve görüşlerdir. Bilinmesi gereken şey bu konunun hangi bilim dalı arasında yer aldığıdır. Çünkü öncekiler, ilimleri tasnif etmekte ve her birine bir isim vermekteydiler. Gerçi modern bilimciler, bu tasnifi gereksiz görmektedirler. Fakat tüm bilim dalları birbirinden bağımsız olmadığından, bilim alanları ve bilimler arasındaki bağlantının araştırılmasına ihtiyaç vardır. Şâneçî'ye göre milel ve nihâl kelimesinin iki ilim dalı ile çift yönlü ilişkisi vardır:

a) Akli ilimlere bakan yönüyle inanç ve mezhebin aslının doğruluğu veya yanlışlığıyla ilgili yöndür. Bu konu felsefe ve kelim ilminde tartışılmaktadır.

b) Ortaya çıktıkları zamanın bilinmesi amacıyla cerh-tadil ya da ispat ve ret cihetine gitmeden mezheplerin itikâdî görüşleri, tarihî gelişimi ve alt şubeleri ile ilişkili yöndür (Şaneci 2013, 182-183).

1.2.5. Heteredoks ve Ortodoks

Özellikle batılı araştırmacılar tarafından kullanılan Heteredoks (**Hétérodoxe**), kabul edilmiş dinî esaslara aykırı olan, genel esaslara muhalif anlamlarına gelir. Hétérodoxe, müsteşrikler tarafından *ortodoxe* teriminin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Buna göre hétérodoxe, kilise tarafından kabul edilmiş ve esasları kesin hükümlerle belirlenmiş resmî crêdo'nun, inanç esaslarının dışına çıkan, yani itizal ederek tekfiri hak eden sectelere, fırkalara işaret etmektedir (Fığlalı 2007, 46 vd.).

Mezhepler tarihçisi Fığlalı, bu kavramın İslâm fırkaları için kullanılmasının doğru olmadığını, bu şekilde ifade edilmesinin yanlış anlaşılmalara sebebiyet vereceğine dikkati çekerek şöyle demektedir: “Özellikle Hıristiyanlık için geçerli olan bu terimlerin, olduğu gibi İslâm edebiyatına aktarılması ve Sünnilik için **ortodoxe**, Sünnilik dışındaki fırkalar için **hétérodoxe** terimlerinin kullanılması, insanı fevkalade ciddi yanlışlıklara sevk edebilecek bir kavram

kargaşası doğurmaktadır. Bir kere İslâm'da resmî inanç esaslarını, yani crédoyu belirlemek için ta baştan beri, Hıristiyanlıktakine benzer resmî bir din teşkilatı olmamış; bu iş doğrudan Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünneti tarafından belirlenmiştir. İslâm fakih ve kelimcılarının ittifakına göre de, tevhit-nübüvvet-mead esaslarına inanan herkes İslâm dairesi içindedir. Bu esasların dışındaki hususlar ile bunların anlaşılma ve anlatılma şekilleri üzerindeki ihtilaflar, dinin özüne ve aslına dâhil değildir. Dolayısıyla bu hususlarda farklı görüşleri savunanlara ve bu görüşlerini tevhide zedelemeyecek ve lekelemeyecek biçimde kendi kültürlerinden gelen unsurlarla bezeyenlere, kesinlikle hétérodoxe damgası vurulamaz. Aksi hâlde İslâm dünyasında, dün de bugün de sadece hétérodoxe var olmuştur demek gibi gayr-i ilmî ve gerçek dışı bir durumda kalırız; çünkü din, tarih boyunca ona inananların millî ve mahallî kültürleriyle yaşamış ve zenginleşmiştir" (Fığlalı 2007, 46-49).

İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili kavramlara yer verdikten sonra bu alanın kaynaklarından bahsetmek yerinde olacaktır. Çünkü her ilim alanı kendi kaynakları ile kaimdir. Mezheplerle ilgili çok sayıda eserin olduğu bilinmektedir. Bu eserleri daha sonra bilim adamları mezheplere göre tasnif etmiş, böylece makalat ve fırak geleneği şekline dönüşmüştür. Bu kısımda İslam Mezheplerinin geleneklerine ve bu alanda yazılmış eserlere değinilecektir.

2. İslam Mezhepleri Tarihi'nde Makalat ve Fırak Gelenekleri

Mezhepler ve fırkalar ortaya çıktıktan sonra her mezhebin ve fırkanın kendine has edebiyatı oluşmaya başladı. Böylece Makalat ve Fırak Gelenekleri olarak isimlendirilen, mezheplerin görüşlerini, çıkış sebeplerini, fırkaya ayrılışlarını belli bir tasnife tabi tutarak ortaya koyan edebiyat meydana geldi. Ashabü'l-makalat denilen mezhepler tarihçileri, eserlerini yazarken öncelikli amaçları kendi mezheplerini savunmak olmuştur. Başlangıçta her ne kadar karmaşık gibi gözükse de yapılan çalışmaların çoğalmasıyla birlikte her mezhebin kendine özgü makalat ve fırak geleneğinin (yazıcılığının) olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle mezhepler tarihi eserlerinin mensubiyeti, hangi fırkayı temsil ettiklerinin tespit edilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Söz konusu eserlerin tertibi, inanç konuları veya mezhepler ya da her ikisi birlikte esas alınarak yapılmıştır. Mezhepler Tarihi eserlerinin mensubiyetini göz önünde bulundurarak şu gelenek (yazıcılık) modellerinin olduğunu söyleyebiliriz: 1. Mürcii-Maturidi Makalat ve Fırak Geleneği. 2. Eş'arî Makalat ve Fırak Geleneği. 3. Mu'tezili-Zeydi Makalat ve Fırak Geleneği. 4. İmamiyye Şiasî Makalat ve Fırak Geleneği. 5. İsmailî Makalat ve Fırak Geleneği. 6. Ashab-ı Hadis Makalat

ve Fırak Geleneği. 7. Harici/İbazi Makalat ve Fırak Geleneği. 8. Tasavvufi Fırak ve Makalat Geleneği (Aydınlı 2008, 9, 18, 41; Kutlu, 2010,69 vd.).

2.1.Mürcii-Maturidi Makalat ve Fırak Geleneği

Mürcii-Maturidi Makalat ve Fırak Geleneği, aynı zamanda Hanefi-Maturidi gelenek olarak da isimlendirilmektedir. Bu gelenekte Mürcie, Ehl-i Cemaat el-Murciun, Cemaat, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Sevadu'l-A'zam şeklinde de isimlendirilmektedir. Gelenekteki tasnifat sistemi şu şekildedir: Altı ana fırka, bu fırkaların on ikişer tane alt fırkaları ve kurtuluşa eren tek fırka (fırka-i naciye) ($6 \times 12 + 1 = 73$). Buna göre altı ana fırka şunlardır: Kaderiyye, Cehmiyye, Rafiziyye, Haruriyye, Cebriyye ve Mürcie. Bu gelenekte kurtuluşa eren fırka Mürcie'dir.

Mürcii-Maturidi geleneği ve tasnif sistemini şekillendiren en önemli eser, Mürcie'nin Kerrami grubuna mensup Hanefi fakihî ve muhaddis en-Nesefî'nin (318/930) *Kitâbu'r-Redd alâ'l-Bida' ve'l-Ehvâ'* isimli eseridir. en-Nesefî eserinde Hz. Peygamber'den gelen meşhur fırka-i naciye hadisini zikretmiş ve fırkaları $6 \times 12 + 1 = 73$ şeklinde sınıflandırmıştır.

en-Nesefî'nin *Kitâbu'r-Redd alâ'l-Bida' ve'l-Ehvâ'* isimli eseri el-Mâturîdî (333/941), el-İrâkî (500/1106), Muhammed en-Nesefî (571/1175), İbnu'l-Cevzî (597/1200), İbnu's-Serrâc (777/1375), Kemal Paşazâde (940/1534) ve Tâhir Gazâlî'nin (1044/1634) bu konuda yazdıkları eserlere kaynaklık etmiştir. el-Hâkim es-Semerkindî'nin (342/953) *Kitâbu's-Sevâdi'l-A'zam*, Ebû Yusr el-Pezdevî'nin (493/1099) *Usûlu'd-Dîn*, Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin (508/1114) *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, Ebû Hafis en-Nesefî'nin (537/1142) *Beyânu'l-Mezâhib* gibi eserler bu geleneğin önemli eserlerindedir. (Hasan 2003, 69 vd.).

Yine Mürcii/Hanefi-Maturidi fırak geleneği kapsamında yer alan bu erken dönem çalışmalarının yanında bu gelenek, varlığını farklı dönemde yazılmış birtakım eserlerle sürdürmüştür. Bu anlamda anonim *Fî Beyâni Gurûhi Ehli'd-Dalâle ve Makalâtihim* adlı kısa bir risale, İbnu Serrâc tarafından *Tezkiretu'l-Mezâhib* adıyla kaleme alınan ve muhtemelen VI./XI. asra ait fırak eseri; VI./XI. asırdan muahhar bir dönemde Ebû Muhammed Osmân b. Abdillâh el-İrâkî adında Hanefî bir yazar tarafından kaleme alınan *el-Fıraku'l-Mufterika Beyne Ehli'z-Zeyğ ve'z-Zandaka*; Celaliyye Medresesinde en-Nazzâm olarak bilinen müderris Mahmûd Tâhir Gazâlî'ye (1044/1634) nispet edilen *Ma'rifetu'l-Mezâhib*; Necmuddîn Ebû Hafis b. Muhammed b. Ömer en-Nesefî'ye (571/1175) nispet edilen *Beyânu'l-Mezâhib* adlı kısa bir risale, muhtemelen VII./XIII. asrın ortalarında kaleme alınmış *Heftâd u Se Millet* adıyla yayımlanan anonim Farsça bir eser ve *Du Risâle der Bâre-i Heftâd u Du Gurûh* adıyla yayımlanan iki risale bu geleneğin kaynaklarıdır. (Tan, 2009, 184).

2.2.Eş'arî Makalat ve Fırak Geleneği

Eş'arî Makalat ve Fırak Geleneği olarak isimlendirilen bu gelenekteki eserlerden bazıları fırka ve konu merkezli olarak, bazıları ise “yetmiş üç fırka” hadisi merkeze alınarak kaleme alınmıştır. Geleneğin önemli simalarından olan el-Eş'arî, el-Bağdâdî ve eş-Şehristânî'nin eserleri aynı zamanda mezhepler tarihinin en eski klasik kaynakları arasındadır.

Geleneğin ilk eseri Ebû'l-Hasen el-Eş'arî'nin kaleme aldığı *Makalâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*'dir. Eş'arî, eserinde sağlıklı ve objektif bir tutum sergiler; eser, fırka ve konu merkezli bir yazıma sahiptir ve “yetmiş üç fırka” hadisinden bahsetmez. el-Bağdâdî ve eş-Şehristânî'nin eserlerinde ise fırka merkezli yazıcılık öne çıkmaktadır ve “yetmiş üç fırka” hadisi belirleyicidir. Örneğin eş-Şehristânî'nin tasnifine göre ana fırkalar dört tanedir: Kaderiyye, Sıfatiyye, Havaric ve Rafıza. Bu fırkaların alt kollarıyla birlikte yetmiş iki sayısına ulaşılır.

Bu geleneğin önemli eserlerinden bazıları şunlardır: Ebû Hasan Ali b. İsmâîl el-Eş'arî (324/935), *Makalâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*'i; Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed el-Bağdâdî (429/1037), *el-Farku beyne'l-Fırak ve Kitâbu'l-Milel ve'n-Nihal*; Ebû'l-Muzaffer el-İsferâinî (471/1078), *Tabsîrfi'd-Dîn ve Temyîzi'l-Fırkati'n-Nâciye an Firaki'l-Hâlikîn*; Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*; Muhammed b. Ömer b. HuseynFahreddîn er-Râzî (606/1209), *İ'tikâdâtu Firaki'l-Muslimîn ve'l-Muşrikîn*; Şemsuddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Sa'îd el-Kirmânî (717-1317/786-1385), *el-Fıraki'l-İslâmiyye*; Muhammed Sıddık Hasan Han(1248-1308), *Habîetu'l-Ekvân fi İftirâki'l-Umem alâ'l-Mezâhib ve'l-Edyân*. (Aydınlı 2008, 31).

2.3.Mu'tezili-Zeydi Makalat ve Fırak Geleneği

Mu'tezili-Zeydi Makalat ve Fırak Geleneğiolarak isimlendirilen bu gelenek mevcut bilgilere göre Zurkân'la başlamış, Nâşî el-Ekber, Hayyât ve Ka'bî ile zirveye ulaşmıştır. Mu'tezile'den sonra Zeydiler bu geleneğe sahip çıkmıştır. Nâşî el-Ekber'in *Kitâbu'l-Evsât fi'l-Makalât* adlı çalışması, bu alanda yazılan ilk eserlerdendir. Geleneğin diğer önemli eseri el-Ka'bî el-Belhî'nin *Kitâbu'l-Makalât* adlı eseridir. Ka'bî, bir mezhebi anlattıktan sonra, mezhebin yaygın olduğu şehirleri de ele alır ve siyasi iktidarla ilişkilere de yer verir. Genel olarak mezheplerin görüşlerini olduğu gibi aktarmak kaygısı taşır ve bu ilkeyle hareket eder.

Nâşî el-Ekber *Kitâbu'l-Evsâtfi'l-Makalât* adlı eserinde yedi fırkanın ismine yer vermiş, onların görüşlerini açıklamıştır. Eserde Şia, Havaric, Mu'tezile, Mürcie ve Haşeviyye gibi fırkaların daha sonradan ortaya çıkan fırkaların temelini oluşturduğu ifade edilmektedir. el-Ka'bî el-Belhî de tasnifatında Nâşî el-Ekber'in metodunu takip etmiştir. Bu geleneğe "yetmiş üç fırka" hadisi belirleyici değildir. İslâm mezhepleri; Şia, Havaric, Mürcie, Mu'tezile ve Haşeviyye olarak beş ana fırkaya ayrılmaktadır.

el-Câhız'ın (255/869) *Risâle fi Beyân Mezâhibi's-Şîa (Mecmuatu'r-Resâil)* ile el-Hayyât'ın (300/912) *Kitâbu'l-İntisâr ve'r-Redd alâ Râvendî* isimli eserleri bu geleneğin önemli teliflerindedir (Aydınli 2008, 34-35).

2.4. İmamiyye Şiası Makalat ve Fırak Geleneği

İmamiyye Şiası Makalat ve Fırak Geleneği olarak isimlendirilen bu geleneğin merkezinde imâmet anlayışı bulunmaktadır. Gelenek başlangıçta gulat hareketler ile her imâmın ölümünden sonra fırkalaşmalar ve imâmetle ilgili fikirlerin tespitine yönelmiş, daha sonra bilhassa Ebû İsâ el-Verrâk'la (247/861) birlikte Şiî olmayan fırkaları içerecek şekilde genişlemiştir. Şia'nın ilk dönem mezhepler tarihçilerinden en-Nevbahtî *Fıraku's-Şîa* ve el-Kummî *Kitâbu'l-Makalât ve'l-Fırak* eserinde "yetmiş üç fırka" hadisine yer vermemişlerdir. Ancak daha sonraki süreçte ortaya çıkan müelliflerden birçoğu bu hadisi kullansalar da yetmiş üç sayısını dikkate almamışlardır.

Geleneğin ilk temsilcilerinden Kummî ve Nevbahtî bağlamında bakıldığında fırkaların Şia, Mürcie, Mu'tezile ve Havaric olarak 4 (dört) gruba ayrıldığı görülmektedir. Fırkaların alt kollarının isimlendirilmesi genel olarak kurucusu üzerinden yapılmaktadır. Bu geleneğe Şiî-İmamiyye merkeze alınmakta ve kurtuluşa eren tek fırkanın Şii-İmamiyye olduğu ispatlanmaya çalışılmaktadır. Geleneğin önemli eserlerinden bazıları şunlardır: Nevbahtî (300/912), *Fıraku's-Şîa*; el-Kummî (301/913) *Kitâbu'l-Makalât ve'l-Fırak*; Şeyh Mufîd (413/1022), *Evâilu'l-Makalâtî'l-Mezâhibi'l-Muhtârât* (Aydınli 2008, 35-36; Ahmetoğlu 2014, 33 vd.).

Ebû Ca'fer Muhammed b. Nu'mân el-Becelî el-Ahvâl Mu'minu't-Tâk'ın (160/777), *Kitâbu'l-Makalât*; Ebû'l-Kâsım el-Belhî, Nasr b. Sabbah'ın (III/IX. asır), *Fıraku's-Şîa*; Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Ahmed Nuaymî'nin *Kitâbu Fıraki's-Şîa*, Ebû Tâlib Abdullâh (veya Ubeydullâh) b. Ebî Zeyd Ahmed b. Ya'kûb b. Nasr el-Enbârî'nin (356/966) *Kitâbu Fıraki's-Şîa* bu geleneğin günümüze ulaşmayan diğer eserlerindedir.

2.5. İsmaili Makalat ve Fırak Geleneği

İsmaili görüşler üzerine inşa edilen İsmaili Makalat ve Fırak Geleneğinin en önemli dönemi IV/X. asırlardır. Bu dönemde “yetmiş üç fırka” hadisi kabul görmüştür. Gelenekte farklı tasnif modelleri ortaya çıkmış olsa da mezhepler tarihi açısından birçok önemli eser ortaya konulmuştur. Temelde iki önemli eser İsmaili gelenekte belirleyici rol oynamıştır. Bunlardan ilki Ebû Hâtim er-Râzî'nin (324/936) *Kitâbu'z-Zîne fi Kelimâti'l-İslâmiyyeti'l-Arabiyye*, ikincisi ise Ebû Temmâm el-İsmâîlî el-Harezmi'nin (IV/X. asır) *Kitâbu'ş-Şecere*'sidir.

“Yetmiş üç fırka” hadisinin kullanıldığı bu geleneğin eseri *Kitâbu'z-Zîne fi Kelimâti'l-İslâmiyye*'de mezhepler temelde beş ana fırkaya ayrılmıştır. Diğer fırkalar bu beş fırka üzerinden değerlendirilmiştir. Bu fırkalar; Şia, Mürcie, Rafıza, Kaderiyye ve Mârka'dır. Şia'nın Keysaniyye, Rafıza ve Zeydiyye'den oluşan üç ana fırkaya ayrıldığı belirtilmekte, Ehl-i Sünnet'in aslının ahab-ı hadis ve ahab-ı rey olduğu ifade edilmektedir. Eserde fırka kurucularının ismi, buldukları şehirler, haklarında yazılan şiirler, görüşleri ve delil gösterdikleri âyetler somut şekilde verilmiştir (Aydınlı 2008, 36-38).

İsmaili geleneğin diğer önemli kaynak eseri, Ebû Temmâm'ın *Kitâbu'ş-Şecere* adlı çalışmasıdır. Ebû Temmâm eserinde “yetmiş üç fırka” hadisine atıfta bulunmakta ve fırkaların tasnifatını bu hadise göre inşa etmektedir. Tasnifte fırkalar genel olarak üçe ayrılmaktadır. İzlediği tasnif sistemi ise $24 \times 3 + 1 = 73$ şekindedir (Kutlu 2010, 178).

2.6. Ashabu'l-Hadis Makalat ve Fırak Geleneği

Ashabu'l-Hadis Makalat ve Fırak Geleneği Mezhepler Tarihi'nde önemli izler bırakan bir ekol olarak karşımıza çıkmaktadır. Hadis taraftarlarının “yetmiş üç fırka” hadisini eserlerinde kaydetmesine bakılırsa, İslâm fırkalarını ilk onların tasnif etmesi beklenirdi. Lakin onlar, III/IX. asırdan önce bütün fırkaları kapsayan bir eser yazmamışlardır.

el-Yemeni'nin (VI/XII. asır) *Akâidu's-Selâseve's-Seb'in Fırka* isimli eseri geleneğin en sistematik eseri olarak zikredilebilir. Eserde fırka ve konu merkezli iki model kullanılmıştır. Müellif, $4 \times 18 + 1 = 73$ formülünü esas almıştır. Asıl fırka sayısı Havaric, Mürcie, Mu'tezile/Kaderiyye, Şia/Rafiziyye ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olmak üzere beştir. Dört bidat fırka ise 18 alt gruba ayrılır.

Bu gelenekte, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramıyla birlikte, ashabu'l-hadis, ashabu's-sünne, sevadu'l-a'zam, ehlü'l-hak, müntehilü's-sünne, ehlü'l-cemaa gibi kavramlar da kullanılmıştır (Aydınlı 2008, 38).

Ebû'l-Huseyn Muhammed b. Abdirrahmân el-Malâtî eş-Şâfiî (377/987)'nin *et-Tenbîh ve'r-Redd alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida'*; İbn Batta el-Akberî (387/997)'nin *el-İbâne an Şerîati'l-Fırkati'n-Nâciye ve Mucânebetu'l-Fıraki'l-Mezmûme'*, el-Lâlekâî (418/1027)'nin *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sunne ve'l-Cemâa'*, el-Geylânî (561/1161)'nin *Fî Beyânî Makalâti Fıraki'd-Dâlle'*si ile *el-Gunye li Tâlibi Tarîki'l-Hakk'* ve es-Seksekî (683/1284)'nin *el-Burhân fî Ma'rifeti Akâidi Ehli'l-Edyân* eserleri geleneğin önemli eserlerindedir (Aydınlı 2008, 38-39).

2.7. Harici/İbazi Makalat ve Fırak Geleneği

Harici/İbazi Makalat ve Fırak Geleneği Harici ve İbadi görüşleri merkeze alan ve buna göre fırka tasnifatının yapıldığı yazıcılık modelidir. Bu fırkanın temel özelliği aşırı görüşlere sahip olmasıdır. Bu nedenle ilk dönemlerde Harici olarak isimlendirilen çok sayıda taraftarı öldürülmüştür.

Bu fırka mensupları çok erken dönemlerden itibaren kendilerini savunmak ve muhaliflerini eleştirmek için önemli eserler kaleme almışlardır. el-Yemân b. Rebâb'ın *Kitâbu'l-Makalât* ve Âmiru'l-Hanefî Necdî b. Uveymir el-Hanefî'nin (69/688) *Makale'*si Harici geleneğin günümüze ulaşmayan eserlerindedir.

Hariciler makalat geleneğinin başlatıcıları olmalarına rağmen, onlardan makalat alanında günümüze ulaşan çok az kaynağa sahibiz. Bu anlamda, Kalhatî'nin (IV/X. asır.) çalışması önem arz etmektedir. Gerçi Kalhatî, firkaları ele alan müstakil bir eser yazmamış, ancak *el-Keşf ve'l-Beyân* adlı eserinde İslâm firkalarına yer vermiştir. Eserinde “yetmiş üç fırka” hadisine yer vermiş ve eserini bunun üzerine inşa etmiştir. O, eserinde mezhepleri Mu'tezile, Müşebbihe, Haricilik, Şia ve İbaziyye (kurtuluşa erecek olan fırka) olmak kaydıyla beşli bir tasnife tabi tutmuştur. Kalhatî, firkaları tasnif ederken $14+15+16+27+1=73$ formülünü kullanmıştır (el-Kalhâtî, 1980, II, 323; Kutlu 2010, 90-91).

2.8. Tasavvufî Makalat ve Fırak Geleneği

Tasavvufî Makalat ve Fırak Geleneği sufi oluşumlara yönelik geliştirilen bir tasnif sistemini içermektedir. Sufî eğilimler sayı olarak yetmiş üç sayısına uydurulmaya çalışılmasa da içlerinden sadece bir grup “Ehl-i Hak” vasfını kazanabilmektedir. Sufî grupları kendi içinde sınıflandıran böyle bir tasnif sistemi, köklerini Eş'arî ve Maturidi makalat ve fırak geleneğinden almıştır.

Bu geleneğin tespit edebildiğimiz önemli eserleri şunlardır: Tâcu'l-İslâm Ebû Bekir Muhammed el-Kelâbâzî (380/990) *et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-*

Tasavvuf, (thk. Dr. Abdilhalîm Mahmûd-Tâhâ Abdalbâkî Surûr, Kahire 1380) ve eş-Şeyh Abdilkâdir Geylânî (561/1166) *Sırat-i Müstâkîm ve Yetmiş Üç Fırka*, (çev. Kâzım Ağcakaya, İstanbul: Medine 2012). (Aydınlı 2008, 155; Ca'ferîyan 2008, 299-300).

3. Mezhepler Tarihçileri ve Mezhepler Tarihi Eserlerinin Genel Özellikleri

Klasik dönemde Ashabu'l-makalat olarak bilinen Mezhepler Tarihçileri İslam düşünce ekollerinin tarihini ve görüşlerini inceleyenler için kullanılmaktaydı. Bu şahısların incelediği ilme ise “**Makalat**”, “**İlmu'l-Makalât**”, “**İlmu Makalâti'l-Fırak**”, “**Milel-Nihal**”, “**el-Ehva' ve'l-Bida**” denilmektedir (Kutlu 2010, 32).

Mezheplerle ilgili yazılan eserlerde çoğu zaman belli bir tutum ve görüşün savunulduğu görülmektedir. Bir mezhep mensubunun, kendi mezhebini savunması, başka fırkaları tenkit ve reddetmesi doğaldır. Ancak bu durumda, eserin, tenkit için yazıldığı belirtilmeli ve asgari şart olarak, tenkide tabi tutulan fırka veya fırkaların görüşleri aslına uygun bir tarzda nakledilmelidir. Mezhepler Tarihi yazarının birinci vazifesi, hangi mezhebe mensup olursa olsun, mezheplerin içinde buldukları her türlü şartları ve görüşlerini en iyi şekilde yansıta-cak bir tarafsızlık anlayışıyla tespit ve tasvir etmek olmalıdır. Başka bir ifade ile Mezhepler tarihçisinin vazifesi, “**descriptive**” (tasvirî) bir çalışma yapmaktır. Bu şekilde yapılan çalışmalar objektif sonuçlar elde edilmesi açısından fevkalade önemlidir.

Klasik makalat ve fırak edebiyatının müellifleri, genel olarak belli bir görüşün doğru mu yanlış mı olduğuyla ilgilenmişler, kitaplarının sistemlerini bu gayeye göre tanzim etmişlerdir (Büyükkara 2005, 446). Bu bağlamda mezheplerle ilgili yazılan eserlerin genel karakteristiğinin tespit edilmesi gerekir. Burada bu nevi eserlerin genel özellikleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu eserlerde;

Mezhep, bir şahısla veya şahısların görüşleriyle başlatılmakta ve hemen görüşlerin incelenmesine geçilmektedir. Yahut da doğrudan görüşlerine geçilmektedir.

Müelliflerin eserlerinde takip ettikleri sistem ve mezhepleri ele alış yolları değişiklik göstermektedir. Burada şu iki yol izlenilmiştir:

a) Meseleleri esas almak suretiyle, her fırka veya şahsın bu meselelere dair görüşleri açıklanmıştır.

b) Fırkalar veya dinlerin kurucuları ve mensupları esas alınmış; önce şahıs veya fırka zikredilip sonra da görüşlerine geçilmiştir.

Yine eserlerin tertibinde farklılıklar bulunmaktadır. Bir kısım yazar, fırkaları doğuş sırasına göre yazmış ve Havaric ile başlatmıştır. Eserlerde bahsi geçen İslâm fırkalarının tasnifatında ciddi sorunların olduğu da görülmektedir. Bazı yazarlar “yetmiş üç fırka” hadisini temel alarak tasnif oluşturma çabası içine girmiş, bazıları hadiste geçen yetmiş üç rakamını tutturmaya çalışmış, bazıları bu sayıyı kesretten kinaye olarak kabul etmiş, bazıları ise hadisin sıhhati ile ilgili tartışmalardan dolayı bu hadisi önemsememiştir. Bu eserlerde genel olarak gözlemlenen husus, müelliflerin mensubu olduğu fırkanın “Kurtuluşa Eren Fırka” (el-Fırkatü’n-Naciye) olduğunun iddia edilmesidir. Fığlalı 2007, 35-49; Büyükkara 2005, 446-449).

Mezhepler tarihçiliğinde sıkça kullanılan ve eserlerini çoğu zaman fırka-i naciye hadisi üzerine inşa eden çok sayıda müellif bulunmaktadır. Bu kısımda mezkur hadisle ilgili bilgiler ele alınacaktır.

4. Fırka-i Naciye veya İftirak Hadisi

Fırka-i Naciye veya İftirak/Tefrika Hadisi olarak bilinen bu hadis, ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı ve içlerinden birinin kurtuluşa ereceği ifade edilen meşhur hadistir (Özler 2010, 15 vd.). İslâm fırkalarından her biri kendilerini “Kurtuluşa eren fırka/fırka-i naciye” olarak görüp bu tezlerini savunmak için yoğun bir çaba sarf ederler. Bu hadis hem hadis kaynaklarında, hem de mezhepler tarihi kaynak eserlerinde pek sık kullanılmaktadır. Şimdiye kadar elde edilen bilgilere dayanarak mezkûr hadisin mezhepler tarihçiliğinde ilk defa Mu’tezili olduğu bilinen Nâşî el-Ekber tarafından *Mesâilu’l-İmâme* adlı eserinde kullanıldığı söylenebilir. Nâşî el-Ekber’de geçen hadis şu şekildedir: “*Musa’nın ümmeti yetmiş fırkaya ayrıldı, onlardan biri hariç diğerleri cehennemdedir. İsa’nın ümmeti yetmiş iki fırkaya ayrıldı, onlardan biri hariç hepsi cehennemdedir. Benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, biri hariç hepsi cehennemdedir*” (Nâşî el-Ekber, 1971, 20).

Eş’arî geleneğin müelliflerinden el-Bağdâdî mezkûr hadisi şöyle anketmektedir: “*İsrailoğullarının başına gelen şey benim de ümmetimin başına gelecektir. İsrailoğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı; ümmetim de onlardan bir fazlasıyla yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır ve biri dışında diğerleri cehenneme gidecektir. Dediler ki: ‘Ey Allah’ın Resulü! Ateşten kurtulacak bu fırka hangisidir?’ O, ‘Benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu fırkadır.’ buyurdu*” (el-Bağdâdî 1991, 6).

Şîî literatürde de konuyla ilgili onlarca hadis mevcuttur. Hatta Şîî eserlerde ümmetin iki, üç, yetmiş ve yetmiş üç fırkaya ayrılacağı ile ilgili hadisler yer almaktadır (Ahmetoğlu 2014, 217-227). Örneğin, Şîî müelliflerden Şeyh Mufîd

meşhur hadisle ilgili Hz. Ali kanalıyla şöyle bir rivayette bulunmaktadır: “*Bu ümmet yetmiş üç fırka olacaktır. Nefsime elinde olana yemin olsun ki bana uyan Şia’ım hariç bütün fırkalar dalalettedir*” (Şeyh Müfid trz., 213). Yine Şî müelliflerden İbn Dâî er-Râzî’nin eserinde geçen hadis şu şekildedir: “*Peygamber aleyhisselam şöyle buyurmuştur: Yahudiler, Musa’dan sonra yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Kurtuluşa eren biri hariç hepsi helak olacaktır*” (İbn Dâî er-Râzî 2004, 28).

Fırkaların ana kolları esas alınacak olursa sayıları on beşi geçmez; ama bu ana kollardan çıkan ve bir kısım mezhepler tarihi yazarının sayıya dâhil ettikleri küçük kollar ve münferit mütefekkirler de hesaplanacak olursa sayıyı yetmiş iki veya yetmiş üçte dondurmamak mümkün değildir. Bu sınırdaki dondurmaya için de ister istemez, birtakım şaşırtıcı ve akıl almaz yollara başvurmak, kısaca hadise uymak uğruna takip edilen usulden fedakârlık etmek kaçınılmaz olacaktır” (Fığlalı 2007, 41).

Kaynaklarda fırka-i naciye dışındaki fırkalar fıraku’d-dalle olarak isimlendirilmektedir. Bu kavramla dalalette kalan, hidâyete ulaşmayan, sapkın fırkalar ifade edilmektedir. Nitekim İslâm düşünce tarihinde hak-batıl, doğru-yanlış gibi ifadelerle kesin çizgilerin konulduğu aşikârdır. Kendilerini diğerlerinden ayırmanın en kısa yolu bu olsa gerek. İslâm fırkalarına bakıldığında, onların sadece kendi fırkalarının kurtuluşa ereceklerini iddia ettikleri görölmektedir. Onlar aynı zamanda muhaliflerinin yahut kendilerinden olmayanların dalalette kalacaklarını iddia etmektedirler (Öz 2012, 153).

5. Mezhepler Tarihi Dersinin Uygulanmasında Bazı Metodolojik Yöntemler

5.1. Fikir-Hadise İrtibatı Prensibi

Fikir-Hadise İrtibatı Prensibi bir fikrin veya inancın varlığının, sosyal, siyasi, ekonomik ve dinî hadiselerde bu fikrin tezahürlerinin tespit edilmesidir. İslâm düşüncesinde ortaya çıkan her mezhep veya politik-dinî hareket, tarihî, siyasi, içtimai ve ekonomik hadiseleri veya güncel olayları kendi zihniyetini meşrulaştıracak şekilde yorumlamaktadır.

Özellikle klasik mezhepler kendi tarihlerini Hz. Peygamber’e kadar götürerek âdeti tarihi yeniden inşa etmektedirler. Bu yüzden klasik mezheplerin ilk defa ne zaman ve hangi hadiseler sonucunda kurumsallaştığı veya tarih

yüzüne çıktığı tam olarak sonuçlandırılmamış bir tartışmadır. Çünkü mezheplerin kendi tarihleriyle ilgili verdikleri bilgilerde zaman ve mekân kaymaları (anachronism) söz konusudur.

Fikir-Hadise İrtibatı prensibi Prof. Dr. Hasan Onat tarafından Mezhepler Tarihi araştırmalarında başarıyla tatbik edilmiştir. Vereceğimiz örnekler bu konuyu daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. Şöyle ki Şia, Şii kaynaklara göre Hz. Peygamber zamanında; Mürcie, Mürcii kaynaklara göre Hz. Osman döneminde veya Hz. Ali döneminde; Mu'tezile ise Mu'tezili kaynaklara göre Hasan Basri döneminde ortaya çıkmış hareketlerdir. Bu olaylar *Fikir-Hadise İrtibatı* çerçevesinde değerlendirildiğinde durumun böyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu prensibin mezhepler tarihi araştırmalarında göz önünde bulundurulması gerekir (Onat 2016, 12-13).

Fikir-Hadise İrtibatı prensibi, mezhepler tarihinde herhangi bir mezhebin tarih sahnesine çıkmasında etkili olarak gösterilen hadiselerle o mezhebi diğer mezheplerden farklı kılan ilk fikirlerin ve onun etkilerinin araştırılarak bu ikisi arasında bir ilişkinin var olup olmadığını, ya da fikrin o hadisenin sebebi olup olmadığını ortaya koymak demektir. Aslında bu tek yönlü işleyen bir yöntem değildir. Fikirden-hadiseye veya hadiseden fikre işleyen bir müşahededir. Eğer ortada bir fikir varsa, bunun tezahürleri de olmalıdır veya bir tezahür varsa bunun etkisinde ortaya çıkacak yeni fikirler de olacaktır. Mezhepler tarihçisi, araştırdığı mezheple ilgili fikirleri, olayları ve davranışları ortaya koyarken fikir ve hadise irtibatını kurmaya ve bu ilişkilere zaman ve mekân bağlamını da katarak derinlemesine analiz etmeye dikkat etmelidir. Bu yöntem başarıyla uygulandığı takdirde mezheplerin ideolojik tarih kurgularını çözebilecektir (Kutlu 2005, 435-436).

5.2. Mezheplerüstü Tutum (Tarafsızlık)

Mezheplerüstü Tutum (Tarafsızlık) ifadesinde maksat mezhepleri incelenen, herhangi bir görüşün etkisinde kalmadan, bilimsel verilere dayanarak objektif bakış açısı sergilemektir. İnsanların her birinin kendine ait hisleri, duyguları, bireysel, toplumsal, dinî ve mezhebi ilişkileri söz konusudur. Sosyal bilimlerde, bu özelliklere sahip bir insanın bütün bu eğilim ve bağlantılardan kendisini kopararak herhangi bir olguyu kendisinden bağımsız bir hakikat olarak tarafsız ve objektif olarak anlayıp anlayamayacağı sorunu uzun uzadıya tartışılmış ve farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezheplerüstü yaklaşımda, mezhepleri, onların mensuplarını, inanç sistemlerini yargılamak söz konusu değildir. Burada yapılması istenen şey konunun bilimsel etik kurallara uygun bakış açısıyla incelenmesidir. Örneğin Haricilik, Şii'lik gibi fırkalar incelenirken, onların inanç sistemi kendi kaynaklarına ve

yardımcı kaynaklara dayanılarak ve betimleyici bir tutum sergilenerek açıklığa kavuşturulmalıdır. şunun da ifade edilmesi gerekir ki mezheplerüştü yaklaşımda, İşlâm'ın farklı anlayış biçimleri olan mezhepleri ve dinî oluşumları ortadan kaldırmak, dönüştürmek veya değiştirmek söz konusu değildir (Onat 2005, 35 vd.).

Sosyal hadiselerde olguların ve hadiselerin tespitinde tarafsız ve objektif olunacağı, ancak bu olgunun anlaşılması ve yorumlanmasında farklı yorumlar yapılabileceği ileri sürülmüştür. Ancak bu durum, ortaya konulan yorumların hakikat dışı olduğu anlamına gelmez. Mezhepler tarihçisinin de kendine has hissiyat ve çeşitli aidiyetleri vardır. O, belli bir siyasi veya itikadi mezhebe mensup olabilir ya da ona sempati duyabilir. Bu durumda onun tarafsız olması daha da güçleşir. Ancak mezhepler tarihçisi, araştırmalarında mümkün mertebe mezhebi inançlarını ve eğilimlerini paranteze almasını bilmelidir. Hatta bir araştırmacı olarak mezheplerüştü olmayı veya mezheplere eşit mesafede durmayı prensip edinmelidir. Erken dönemlerde mezhepler tarihi yazıcılığında, tarafsızlık konusunda maalesef başarılı olunamamıştır. Bu yüzden bugün, olabildiğince olayların ve olguların, aslı durumlarına uygun olarak tarafsız ve objektif bir şekilde tasvir edilmesi gerekir. Objektif sonuçlara varmak için yazarın kendisini sübjektiflikten uzak tutması ve konuya empati ve ünsiyetle yaklaşarak görüşlerini ortaya koyması gerekir. O hâlde, mezhepler tarihinde tarafsızlık ve objektiflik; savunmacılıktan kurtulmak, metodolojik yaklaşım, eleştirel zihniyete sahip olmak, inançları paranteze almak ve tabulardan kurtulmak şeklinde tanımlanabilir (Kutlu 2005, 438-439).

Sonuç ve değerlendirme

İşlam Mezhepleri Tarihi, kendine has metotları ile İşlâmî ilimler içerisinde bir disiplin olarak önemli bir yer edinmiş durumdadır. İşlam'ın ilk dönemlerinden günümüze kadar ortaya çıkan bütün mezhepleri, fırkaları ve akımları aklın ve bilimin öngördüğü çerçevede, derscriptif (tarafsız) betimleyici bir şekilde incelemeyi hedef edinir. Bu anlamda İşlam Mezhepleri Tarihi dersinin eğitim ve öğretimde ders olarak okutulması, tarihte oluşan mezhepler ile günümüzde ortaya çıkan Çağdaş İşlami Hareketlerin bilimsel metotlarla ele alınarak incelenmesi açısından önem arz etmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz hususlardan hareket ederek, İşlâm Mezhepleri Tarihi'nin doğuşu, konuyla ilgili önemli gördüğümüz; mezhep, fırka, makale, milel ve nihâl gibi kavramları ele aldık. Bu bilgilere ilaveten İşlam Mezhepleri Tarihi'nin kaynakları, fırak ve makalat geleneklerine de yer verdik. O dönemde

yazılan kaynakların çoğu zaman taraflı davrandıkları ve mezhebi bir bakış açısıyla yazıldıkları gerçeğini de ortaya koyduk.

Bilindiği üzere Mezhepler Tarihi yazıcılığında etkili olan hadislerden 73 fırka, fırka-i naciye veya iftirak hadisi olarak bilinen meşhur hadis mezhepler tarihçileri tarafından farklı şekillerde aktarılmıştır. Bu hadisle ilgili görüşler incelendiğinde her müellifin kendi mezhebini hadiste geçtiği iddia edilen “kurtuluşa eren fırka” olarak gördükleri gerçeği ortaya çıkmaktadır. Oysa mezhebi taassupla ortaya konulan yaklaşımlar bilimsel gerçeklikten yoksun, duygusal ve kutsallaştırılmış geçmiş/mezhep/fırka anlayışından başka bir şey değildir.

Sonuç olarak, bir mezhebi ele alırken, o mezhebin ortaya çıkışı, teşekkül süreci, inanç sisteminin doğru şekilde ortaya konulması gerekir. Bu düşünceden hareketle mezhepler tarihçileri mezhepleri incelerken mezheplerüstü yaklaşımla ve fikir-hadise irtibatı metodunu uygulayarak sonuç elde etme yoluna gitmelidir. Bilimsel verilere dayanmayan, objektif bakış açısıyla ele alınamayan her bilginin gerçeklikten uzak ve taraflı olacağı kuşkusuzdur.

KAYNAKÇA

Acar, Hasan, (2003). “*Ebû Mutî’ Mekhûl en-Neseî’nin Kitâbu’r-Redd Ale’l-Ehvâi ve’l-Bida’ Eserinde Mezhepleri Tasnîfi ve Mürcii Makâlat Geleneği İçindeki Yeri*”, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ahmetoğlu, Şahin, (2014). “*Şî-İmamiyye’nin Mezhepler Tarihi Yazıcılığı*”, Ankara: İlahiyat Yayınları.

Ahmetoğlu, Şahin, (2017). “*Mezhepler Tarihininin 100’ü*”, Ankara: OTTO Yayınları.

Aydınlı, Osman, (2008). “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*”, 1. Baskı, Ankara, Hititkitap Yayınevi.

Büyükkara, Mehmet Ali, (2005). “*Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi İle İlgili Metodolojik Problemler*”, “*İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*”, İstanbul, I, (s. 441-491).

Ca’ferîyan, Resûl, (1387/2008). “*Menâbi’-e Târîh-i İslâm*”, Kum: Ensariyân Yayınları.

el-Bağdâdî, el-İmâm Ebu Mansûr Abdulkaahir b. Tâhir b. Muhammed (429/1037), (1991). “*Mezhepler Arasındaki Farklar*”, Önsöz ve Notlarla Çeviren Ethem Ruhi Fırlalı, Ankara: TDV Yayınları.

el-Kalhâtî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Saîd el-Ezdî, (1980). “*el-Keşf ve’l-Beyân*”, I-II, thk. Seyyide İsmail Kaşif, Umman.

et-Tarihî, Fahrüddîn b. Muhammed b. Ali en-Nesefî (1085/1674), (2009). "*Mecmau'l-Bahreyn*", tsh. Nidak Ali, Beyrut.

Fıġlalı, Ethem Ruhi, (1985). "*İslam Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Karşılaşulan Bazı Problemler*", *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir: D.E.Ü. İlahiyat F. Yay., s. 369-382.

Fıġlalı, Ethem Ruhi, (2007). "*İtikadi İslâm Mezheplerine Giriş*", İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

İbn Dâî er-Râzî, Seyyid Murtazâ Hasenî (7./14. asır), (h.k.1383/m.2004). "*Tabsıratu'l-Avâm fî Ma'rifeti Makâlâti'l-Enâm*", baskı 3, tsh. Abbâs İkbâl, Tahran: İntişârât-i Esâtir.

İbn Hazm, ez-Zâhirî, el-İmâm Ebî Muhammed Ali b. Ahmed (456/1063), (2007). "*el-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*", I-III, ed. Ahmed Şemseddîn, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn b. Muhammed (711/1311), (trz.). "*Lisânu'l-Arab*", I-VI, Kahire: Dâru'l-Maârif.

Kutlu, Sönmez, (2005). "*İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu*", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, I, İstanbul, s. 391-440.

Kutlu, Sönmez, (2010). "*Mezhepler Tarihine Giriş*", İstanbul: Dem Yayınları.

Nâşî el-Ekber, Ebû'l-Abbâs Abdullâh b. Şirşîr el-Enbârî (293/906), (1971). "*Mesâilu'l-İmâme, Kitâbu'l-Evsâfi'l-Makâlât*", thk. Josef Von Ess, Beyrut.

Onat, Hasan, (2002). "*Türkiye'de İslâm Mezhepleri Tarihi'nin Gelişim Sürecinde Prof. Dr. Ethem Ruhi Fıġlalı'nın Yeri*", *Ethem Ruhi Fıġlalı'ya Armaġan*, Ankara, (s. 236-254).

Onat, Hasan, (2005). "Küreselleşme ve Mezheplerüstü Düşünme", *Global Strateji*, 2, (s. 31-35).

Onat, Hasan, (2016). *Emevîler Dönemi Şîu Hareketleri ve Günümüz Şiiliġi*, İstanbul: Endülüs Yayınları.

Onat, Hasan-Kutlu, Sönmez, (2014). "İslâm Mezhepleri Tarihi'ne Giriş", *İslâm Mezhepleri Tarihi-El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Öz, Mustafa, (2012). "*Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*", İstanbul: Ensar Yayınları.

Özler, Mevlüt, (2010). "*İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Anlayışı*", İstanbul: Raġbet Yayınları.

Şâneçî, Kâzım Mudîr, (Ekim/October 2013). "*Dinler ve Mezhepler Tarihine Bir Bakış*", çev. Şahin Ahmetoġlu, *Iġdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, (s.179-209).

Şehristânî, (2011). *Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz, Yayına hazırlayan, Mehmet Dalkılıç, İstanbul: Litera Yayıncılık.

Şeyh Mufid, *el-Emâli*, Daru't-Teyyari'l-Cedid-Daru'l-Murtaza, byy., trz. Tan, Muzaffer, (2009). "Geç Dönem Hanefi-Mâturîdî Fırak Geleneği Bağlamında Bir Risale: "el-Makâlât fî Beyâni Ehli'l-Bida' ve'd-Dalâlât", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14: 1 (s. 184-205).

Dos. Şahin Əhmədoğlu

İSLAM MƏZHƏBLƏRİ TARİXİ DƏRSİNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

XÜLASƏ

İslam məzhəbləri tarixi başlanğıcından günümüzə qədər uzun proseslərdən keçmiş və bu müddət ərzində sahənin çox geniş yazılı ədəbiyyatı əmələ gəlmişdir. Təəssüf ki, müəyyən səbəblərdən ötrü məzhəblərlə əlaqədar yazılan əsərlərin çoxu günümüzə qədər gəlib çatmamışdır. Çox sayıda əsərin də günümüzə çatdığı bilinir. Bu əsərlərin əldə olması məzhəblər tarixi sahəsində fəvqəladə əhəmiyyət daşıyır. Bununla birlikdə mövcud qaynaqlardan yola çıxaraq, bu sahənin zəngin bir miras olduğunu ifadə etmək mümkündür. Günümüzdə İslam məzhəbləri tarixi özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə elmlər arasında əhəmiyyətli yer tutur. Eyni zamanda, İslam düşüncə tarixinə digər elmlər qədər töhfə vermişdir. Elmi tədqiqatlarda sağlam nəticələr əldə edilməsi, problemli sahələrin müəyyənləşdirilməsi, analizlərin həssas və obyektiv olaraq aparılması elmi nailiyyətlərin əldə edilməsinə köməklik göstərir. Elmə töhfə verən tədqiqatların orjinal olması, keçmişin aydınlatılmasına köməklik göstərərək, müasir problemlərin həllinə də şərait yaradır. Digər tərəfdən, İslam məzhəbləri tarixi bir fənn kimi, Türkiyədə universitetlərin və məktəblərin dərs proqramında mövcuddur.

Hər elm sahəsinin özünün tətbiq metodu olduğu kimi, İslam məzhəbləri tarixinin də elmi metodologiyası vardır. Məqaləmizdə İslam məzhəbləri tarixinin necə tərif edildiyi aydınlaşdıraraq, bu sahə ilə əlaqədar bəzi qavramalar haqqında məlumat veriləcək, məzhəblər tarixçiliyinin qaynaqlarından bəhs ediləcəkdir. Buna əlavə olaraq, məzhəblərlə əlaqədar müasir mövzulara da toxunularaq, bəzi metodologiya üsulları haqqında məlumat veriləcəkdir.

Açar sözlər: İslam məzhəbləri, məzhəblər tarixinin qaynaqları, qavramalar, metodologiya.

доц. Шахин Ахмедоглу

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УРОКА ПО ИСТОРИИ ИСЛАМСКИХ ТЕЧЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

История исламских течений прошла много этапов от начала до настоящего времени, и в этом процессе каждое течение сформировало свою письменную литературу. К сожалению, по некоторым причинам большинство трудов, связанных с течениями, не дошли до наших дней. Однако известно, что множество трудов дошло до наших дней. Получение этих трудов играет важную роль в изучении истории течений. Тем не менее, судя по доступным источникам можно сказать, что эта сфера является богатым наследием. Сегодня история исламских течений занимает важное место среди наук со своими уникальными особенностями. В то же время, вклад Ислама в историю мысли, как и других наук, велик. В научных исследованиях получение достоверных данных, выявление проблемных вопросов, тщательное и объективное проведение анализов содействуют получению научных достижений. Оригинальность исследований, которые вносят важный вклад в науку, помогает пролить свет на прошлое, а также способствует решению современных проблем. С другой стороны, история исламских течений как дисциплина имеется в учебной программе университетов и школ в Турции.

Как и каждая научная дисциплина, обладающая своеобразным методом внедрения, исламские течения также обладают своей научной методологией. В нашей статье будет дано определение исламских течений, будут разъяснены понятия, относящиеся к этому предмету, будет рассказано об источниках истории течений. Кроме этого, будет предоставлена информация о некоторых методологических приемах с указанием современных вопросов, связанных с течениями.

Ключевые слова: *исламские течения, источники по истории течений, понятия, методология.*

Assoc. Prof. Shahin Ahmetoglu

ACTUAL ISSUES OF THE HISTORY OF ISLAMIC SECTS

ABSTRACT

History of Islamic Sects has passed through many stages from the beginning to the present, and each sect formed its own written literature in the process, and many works have been written about the sects. Many of these works have survived to the present day, however, it is known that there are many works that were lost. Based on the available sources it is possible to say that the area has a rich accumulation. History of Islamic Sects now has an important place among scientific disciplines with its unique features. Obtaining reliable data in scientific research, identifying problematic issues, careful and objective determination of metrics lead to the achievements in the scientific researches. The originality of the works that make an important contribution to science helps the solution of today's problems highlighting the past. On the other hand, the history of Islamic Sects, which continue to be up-to-date, is taught both in the relevant faculties of the universities and also in the curricula of other educational institutions. Each scientific discipline has its application methods and forms. There are also methods used by the History of Islamic Sects in this sense. In our article, the definition of Islamic sects, the concepts related to the field will be clarified, the sources of the field and the traditions of writing will be mentioned, however, the current issues related to the sects, some important methodological methods will be given.

Keywords: *Islamic Sects, the sources of the History of Sects, concepts, methodology*

Çapa tövsiyə etdi: i.f.d. A.M.Şirinov